

Foto: SF

Kådisbellan

Kådisbellan skildrar med humor, värme och allvar en judisk pojkes tuffa uppväxt i 20-talets Stockholm. Pappa Fritiof är svensk socialist och mamma Zipa har flytt undan judeförföljelserna i Ryssland. I 20-talets Sverige där antisemitismen är öppen och skolan nationalkonservativ blir Rolands sökande efter sin egen identitet en ofta pålägsam utmaning. Men med sin verbala förmåga och uppfinningsrikedom – där han inte minst lyckas tillverka oslagbara slangbellor av på den tiden förbjudna kondomer – blir Roland en inspirationskälla för okuvlig livsvilja och motståndskraft mot diskriminering och hat.

Denna filmhandledning ingår i Filmpedagogiskt paket för undervisning om de nationella minoriteterna.

EN FILMHANDLEDNING FRÅN SVENSKA FILMINSTITUTET
Rekommenderad för årskurs 7 - 9

Svenska
Filminstitutet

Om filmhandledningen

Denna filmhandledning ingår i *Filminstitutets satsning Filmpedagogiskt paket för undervisning om de nationella minoriteterna*. Om det är inom ramen för temat nationella minoriteter som du har tänkt att visa *Kådisbellan* så kan du med fördel börja med att titta på vår huvudhandledning som ger en övergripande ingång till vilka de fem nationella minoriteterna är och på vilka grunder de erkänts som nationella minoriteter.

Filmen och läroplanen

Kådisbellan skildrar hur det var att växa upp med judisk mor och socialistisk far i 20-talets Stockholm, då antisemitismen var öppen och skolan nationalkonservativ. Skolan ansvarar för att varje elev ska få kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia. Skolan ansvarar även för att elever ”genom ett historiskt perspektiv” kan ”utveckla en förståelse för samtiden och en beredskap inför framtiden”. *Kådisbellan* erbjuder en utmärkt ingång till att diskutera svenska judars historiska erfarenheter, men även identitet, diskriminering, 1900-talets politiska historia, viljan att accepteras som svensk och svårigheterna med detta såväl historiskt som idag.

Judar i Sverige

Rolands mamma Zipa är ryskfödd judinna, vilket innebär att Roland och Bertil också är judar (eftersom denna identitet enligt judisk tradition ärvs via modern). Judar är en minoritet med rötter i Mellanöstern, som de senaste tvåtusen åren har levt spridda över hela världen. I Europa har judar levt sedan antiken. Svenska judars historia har successivt gått från lagfästa former av diskriminering till jämställt medborgarskap. Men antisemitismen har samtidigt haft en stark närvaro i delar av samhället och fortsätter att påverka judiskt liv idag.

De första judarna kom till Sverige på 1600-talet, men redan 1685 förbjöds judar att praktisera sin religion i landet. 1774 blev tyskfödde Aaron Isaac den första juden som fick stanna i Sverige utan att tvingas konvertera till kristendomen. Samtidigt fick judar bilda sin första församling i Stockholm. 1782 infördes en lag som förbjöd judar att bo i andra svenska städer än Stockholm, Göteborg och Norrköping. Sverige ställde dessutom ekonomiska krav som gjorde det omöjligt för alla utom de mest förmögna judarna att stanna.

De få som hade råd skulle under lång tid ha en rad diskriminerande lagar att förhålla sig till, med starkt reglerade möjligheter till försörjning och starkt begränsad rörelsefrihet. Lagen behandlade judar som en främlingskoloni snarare än en svensk minoritet och fram till 1838 var det enligt svensk lag förbjudet för judar att gifta sig med icke-judar. Först 1849 fick svenska judar tillåtelse att vittna i domstol, från och med 1854 fick judar bo överallt i landet, och 1870 kan de anses ha blivit jämställda medborgare enligt lag.

Sedan slutet av 1800-talet har judisk invandring till Sverige ofta varit en direkt konsekvens av förföljelser i närliggande länder, inte minst sekelskiftets Tsarrysland och det av Nazityskland ockuperade Europa. Under andra världskriget begick nazisterna det historiskt grövsta övergreppet på judar som folk, Förintelsen, ett långtgående försök att utrota världens alla judar, med sex miljoner mördade judar som resultat. Sveriges roll under denna tid är omdebatterad.

Det var på Sveriges och Schweiz oberoende begäran som nazisterna 1938 införde särskilda ”J-pass” som gjorde det lättare för gränspoliserna att identifiera och avvisa judiska flyktingar. 1943 bidrog dock Sverige till att nästan hela Danmarks judiska minoritet undkom Förintelsen. 10 000 judar togs sedan emot i slutet av kriget. Den senaste vågen av judiska flyktingar kom till följd av den antisemitiska kampanj som polska kommunistregimen genomdrev 1967–68 och som tvingade judar i landsflykt. Nyare grupper inkluderar judar från Ryssland som kom på 90-talet

Representationen av judar i svensk film – och Rolands viktiga roll

Antisemitiska föreställningar har länge varit vanligt förekommande i majoritetssvensk kultur och även gjort ett tydligt avtryck på filmhistorien. I den populära skämttidningen *Strix* som publicerades mellan 1898 och 1924 framställdes judar som kroknästa, giriga och manipulativa, allt enligt klassiska antisemitiska stereotyper. Judar i Sverige må ha fått sina medborgerliga rättigheter redan 1870, men ingen skulle få missta dem för ”äkta” svenskar. Man accentuerade därför deras förmodat främmande drag: fetlagda, kroknästa, mörkhåriga, med bruten svenska.

Den svenska 30-talsfilmen präglades av föreställningar om ”den svenska folkstammens” överlägsenhet, något man gärna skildrade genom att kontrastera

majoritetssvenska hjältar med minoritetssvenska skurkar. Skurken var i övervägande grad en antisemitisk stereotyp med lång historia: ”den judiska ockraren”. Enligt filmforskare Rochelle Wright innehöll en av tio svenska filmer antisemitiska element under denna tid. Ett uppmärksammat exemplen är succéfilmen *Pettersson & Bendel* (Per-Axel Branner, 1933), vars antisemitiska nubbild av karaktären Bendel var så effektiv att filmen blev utvald till propagandaverktyg av Hitlers regim. Premiären i Nazityskland ledde till ett flera dagar långt upplopp med attacker på judar och judisk egendom.

- *Kådisbellan* utspelar sig under denna period, då antisemitismen utgjorde ett normaliserat och accepterat inslag i majoritetssvensk kultur. Diskutera hur sagda föreställningar uttrycks av olika karaktärer i filmen. Vilka saker får Roland höra i förhållande till sin judiska bakgrund? Av vilka får han höra dem? Se gärna ”Antisemitiska bilder i Sverige 1900-1945” på sajten Bilders Makt.

Under krigsåren ändrades representationen av judar i svensk film. Från att ganska genomgående ha skildrats som manipulativa och giriga, fick judar nu oftare vara finkänsliga, kultiverade och bildade. Det var en mer positiv bild, men som Wright påpekar inte långt från en annan stereotyp – att alla judar skulle tillhöra en intellektuell elit. Faktum är att svensk filmproduktion ända in i våra dagar har haft stora svårigheter med representationen av judar.

Förintelsen genererade en generell beröringsångest – från de antisemitiska stereotyper som dominerade svensk film innan kriget blev nu bilder av judar över huvud taget försvinnande få, med undantag av en handfull svenska filmer som försökte skildra Förintelsens spår, däribland Jörn Donners *Tvärbalk* (1967).

Det var samtidigt i detta tomrum efter den majoritetssvenska blicken på judar, som en handfull svenska aktörer med judisk bakgrund kunde träda fram och börja skildra sina egna erfarenheter. Erland Josephson skrev manuset till TV-pjäsen *Benjamin* (1960, regi: Hans Abrahamson) som var banbrytande i sin konfrontation med antisemitismen i Sverige. Och 1976 hade *Hallo Baby* premiär (regi: Johan Bergenstråhle) – Marie-Louise Ekman halvt självbiografiska skildring av sitt sökande efter sin identitet, där hennes judiska påbrå på fädernet spelar en viss roll. Ekman samskrev manus med Bergenstråhle och spelar huvudrollen som lekfull och naiv konstnärssjäl.

Självrepresentation är ett viktigt steg mot att frigöra sig från rasistiska stereotyper. Den som är uppvuxen i en kultur har en unik inblick i dess nyanser och besitter kulturella erfarenheter som kan vara svåra att förstå och förmedla utifrån. Men självrepresentation ger inga garantier för detta. När Ekman karaktär ska ”testa” sin judiska identitet gör hon det genom att förkroppsliga en antisemitisk karikatyr.

Foto: SF

Foto: SF

Den ljusa, rödhåriga skådespelerskan skaffar svart, vildvuxet hår – inklusive könshår och mustasch. Hon låtsas ha stor kroknäsa och ojar sig på ett stereotypiskt sätt framför spegeln.

Antikhandlaren Isak Jacobi (spelad av Erland Josephson) i Ingmar Bergmans *Fanny och Alexander* (1982) är inte bara den troligtvis mest kända judiska karaktären i en svensk film utan även den kanske mest komplexa. Jacobi förkroppsligar flera judiska stereotyper: han är bankir och han besitter krafter mellan det gudomliga och demoniska. Men han är samtidigt finkänsligt skildrad som människa: en åldrad älskare och en älskvärd morfarsgestalt. I filmens klimax iklär sig Jacobi även rollen som den stereotypa ockraren, men gör det i syfte att rädda Fanny och Alexander från deras sadistiska och antisemitiska styvfar biskop Vergéus (Jan Malmsjö). Att iklä sig ”sin egen” stereotyp kan även vara ett verktyg för att synliggöra den andres fördomar.

Svensk film har med få undantag pendlat mellan två lägen: att skildra judar utifrån etablerade stereotyper och att inte skildra judar alls. Och ”juden” gestaltas ganska genomgående som en enskild karaktär vars ”judiskhet” står ut i förhållande till den majoritetssvenska omgivningen. Detta gäller även för Suzanne Ostens starka *Tala! Det är så mörkt* (1993) där en judisk läkare som flydde till Sverige undan nazisterna blir samtalsterapeut

åt en ung nynazist. Men från och med 90-talet släpps ett antal filmer som skildrar judiska familjer ur ett ”vi”-perspektiv. Här kan Susanne Biers svensk-danska *Freud flyttar hemifrån* (1991) och *Kådisbellan* nämnas. När *Kådisbellan* kom ut fyllde den ett tomrum. Roland var en karaktär för svensk-judiska barn att identifiera sig med: smart och verbal. Han vågar hävda sin svenskhet i ett samhälle som ständigt påminner honom om att han ses som främmande och han står upp mot antisemitiska plågoandar.

- Diskutera varför det kan vara viktigt att som barn med minoritetsbakgrund ha karaktärer att identifiera sig med. Finns det några typer av karaktärer i svensk film som är vanligare än andra? Fundera på hur många judiska karaktärer du har sett i svenska filmer innan ni såg *Kådisbellan*? Finns det minoriteter eller samhällsgrupper som aldrig eller nästan aldrig syns i svenska filmer?

Handling

En pojke rör sig genom en mörk lägenhet, det gnisslar kusligt. Plötsligt hörs någon säga ”Pst!” och vi hör ett boxningsslag. Vi ser pojken blöda från näsan och handlöst falla bakåt. ”Vem vet”, hör vi hans berättarröst fråga, ”om det var meningen att jag blev svensk?” *Kådisbellan* är en självbiografisk berättelse om den unge Roland Schütt, en pojke i nedre tonåren som växer upp i 20-talets Vasastan i Stockholm med sin storebror och föräldrar som driver en tobaksaffär. I en serie humoristiska och gripande episoder skildrar filmen Rolands försök att hitta sig själv i ett samhälle som envetet motarbetar honom och envisas med att påtala att han inte hör hemma.

Rolands identitetskras botten i svenska samhällets ovilja att acceptera hans brokiga bakgrund. Modern Zipa är ryskfödd judinna, flykting från Tsarrysland och numera politiskt aktiv med sin svenska man. Emellanåt drömmer hon sig bort till sitt tidigare liv i Tsarrysland och kanske minnen av en förlorad kärlek, vilket föranleder Rolands funderingar om att han blev svensk av ren slump. Men mest är hon en handfast realist i sitt politiska engagemang och i sin strävan att hålla ihop sin familj. Pappa Fritiof är full av motsägelser: brinnande socialist som likt Zipa inte backar för att slåss med poliser, men samtidigt behård affärsman när han ska lära Roland livets ekonomiska realiteter. Han är antirojalist, men drar sig inte för att tjäna några extra kronor som kroppsmodell när kung Gustav V ska porträtteras. Och han är efter en skada morfinmissbrukare.

Livet är inte lätt för en, som Roland själv kallar sig, jude och socialist i 20-talets Stockholm – trots att han påpekar att han även är ”kristen, döpt och inte omskuren”. I skolan blir Roland diskriminerad av magister Lundin;

nationalkonservativ försvarare av kristna värden, vilket i magistrernas fall är detsamma som att utgjuta sitt hat över både judar och socialister. Frågan är om Roland hade överlevt sin skoltid om han inte haft sin integritet, sin uppfinningsriktighet och sin ständiga oppositionslust att luta sig mot; med slagfärdighet och intelligens får han förtryckarna att alltid dra det kortaste strået, även om de kan tillgodoräkna sig en tillfällig seger. Men Roland drabbas även av storebror Bertils ambition att bli boxare, något som ivrigt underblåses av Fritiof. Ibland med flit, ibland av misstag, blir Roland sin boxningsintresserade storebrors ofrivilliga slagpåse.

Som ung rebell får Roland en särställning bland kamraterna. Samtidigt går det knappt en dag utan att någon – magister Lundin, andra barn, och till och med Fritiofs partikamrat – trakasserar honom på grund av hans judiska bakgrund. Rolands vilja att bli accepterad som svensk kommer till ett högt pris eftersom han utan att han själv förstår det hela tiden hamnar i lagens utkanter. Den uppfinningsriktighet som kamraterna imponeras av omfattar allt från renovering av gamla cyklar, som Roland alltför sent blir upplyst om är stulna, till tillverkning av oöverträffade slangbellor gjorda av de kondomer som Zipa säljer under disk – en förbjuden vara på 20-talet.

Trots att Roland ofta får stryk, både av sin boxningsintresserade bror och av sina lärare i skolan, har uppväxten i en bångstyrig men kärleksfull familj gett honom en okuvlig livsvilja. Den livsviljan blir hans räddning när han genom sin cykelverkstad blir indragen i en härva som han – kanske på grund av sin bakgrund – ensam får skulden för och hamnar på uppfostringsanstalt

Kådisbellan – en hundraårig historia

Det har gått ungefär ett århundrade sedan Roland var barn. Mycket av det som skildras i filmen kan verka främmande idag: hemlighetsmakeriet kring preventivmedel, att lärare får slå elever, med mera.

- Fundera på om det finns detaljer i filmen som är svåra att förstå? Ägna gärna en stund åt att samtala om ord, uttryck eller händelser i filmen som kändes främmande och/eller väckte funderingar.

- Diskutera filmen utifrån ett historiskt perspektiv. Hur såg Sverige ut kring 1920? Vilka var det som hade den politiska makten? Vilka värderingar var officiellt förhärskande? Hur såg den politiska oppositionen ut? I filmen möter Roland den politiske agitatorn Hinke

Bergegren. Pappa Fritiof talar även högaktingsfullt om August Strindberg. Vilka var de? Vad stod de för? Hade de någon särskild relation till den judiska minoriteten?

- Hur framställs samhällets syn på sex i *Kådisbellan*? Hur påminner detta om, eller skiljer sig från, hur samhället ser på sex idag? Varför var kondomer förbjudna då och när blev de tillåtna?

- Känner ni igen er i det Sverige som filmen skildrar? Vad har förändrats och vad är sig likt?

Roland Schütt: jude och socialist (och kristen, döpt, och inte omskuren)

Kådisbellan inleds med att Roland frågar: ”Vem vet om det var meningen att jag blev svensk? Det är frågan.” Framåt slutet får vi veta att Zipa hade en kärlekshistoria innan hon flydde från Ryssland, och Roland inser att han under andra omständigheter hade kunnat födas och leva där.

- Hur tror ni att Rolands identitet påverkas av att han inser att han fötts i Sverige av ren slump? Och hur påverkas Rolands identitet av att folk runtomkring honom ständigt påpekar att han är jude, vilket i majoritets-svenskars ögon under denna period verkar göra honom mindre ”svensk”.

I en scen ser vi Zipa klä sina söner i svensk folkdräkt och förklara: ”Nu vi är i Sverige och vi är svenskar. I Ryssland vi klädde på oss som ryssar, i Sverige vi klär på oss som riktiga svenskar.” Bertil fyller i och imiterar mammans brytning: ”Icke se ut som judar, för då mina pojkar får stryk av dumma svensken.” Han får en hurring av Fritiof: ”Din mor gör det för ditt eget bästa.” Bertil: ”Ja men det är ju det jag säger! Vi får ännu mer stryk i de här kläderna.” Roland är nöjd med sin folkdräkt, men blir utskrattad av en klasskamrat. ”Roland... Vad gör oss den äran?”, frågar magister Lundin när han kommer in. Roland ställer sig upp, nästan i givakt: ”Jag vill inför magistrerna markera att jag är svensk så magistrerna vet var han har mig.” Lundin tolkar det som ett till försök av Roland att göra sig lustig inför kamraterna. ”Nej, det här gör jag mest för magistrernas skull”, säger Roland, ett tvetydigt svar som får barnen att skratta.

- Varför är det viktigt för Zipa att barnen blir sedda som svenskar? Vad blir samhället svar på detta? Hur skiljer sig Bertils och Rolands inställning? Vem av dem ger filmen rätt i slutändan?

Foto: SF

- Redan på 20-talet då filmen utspelar sig tycktes det vara ovanligt att ha folkdräkt till vardags. Idag är folkdräkt ännu ovanligare. Om nämnda scen hade utspelat sig idag, vilka kläder hade Zipa gett barnen? Finns det klädstilar som uppfattas som svenska respektive "osvenska" idag? Hur har det blivit så och vad det säger om Zipas idé att nationalitet är något man kan klä på sig?

- På 20-talet hade judar levt i Sverige i 150 år. Många hade svenska som modersmål och levde helt som svenskar. Ändå envisades majoritetssamhället med att betrakta judar som främlingar. Diskutera vad det kan ha berott på? Titta på de rasbiologiska idéer som rådde under perioden.

- Fundera på hur svenska samhället fungerar idag. Vad krävs för att bli accepterad som svensk? Har synen på svenskhet förändrats sedan 20-talet? Fundera på vad frågor som "Var kommer du ifrån?" eller påståendet "Du ser inte svensk ut" säger om hur samhället ser på svenskhet idag.

Enligt halacha (judisk lag) är den som född av judisk mor jude. Det gäller oavsett om personen är "praktiserande" jude eller inte, det vill säga om den följer de religiösa traditionerna. Eftersom judar definierar sig som ett folk och inte bara som en religion så går det inte att "konvertera bort" det judiska. En jude som konverterar till kristendomen förblir jude enligt halacha. Om konvertiten är kvinna och hon får barn blir barnen alltså ändå judar. Det innebär att både Roland och Bertil räknas som judar enligt judisk lag, trots att de är "kristna, döpta och inte omskurna."

- För Roland blir "kristen, döpt och inte omskuren" identitetsmarkörer för hans svenskhet. Det är inte otänkbart att han även kommer att konfirmeras. Hade han uppfostrats enligt judisk tradition hade han istället då han fyllt 13 år blivit bar mitzva. Kolla upp vad bar/bat mitzva är.

- Grupper som definierar sig som både ett folk och en religion brukar kallas för "etno-religiösa". Kolla upp vilka andra etno-religiösa grupper som finns runt om i världen. Var lever de? Hur överförs grupptillhörigheten från generation till generation? Går det att bli en del av grupperna?

Klippta band och brutna pusselbitar – filmen och boken

Filmen *Kådisbellan* bygger på Roland Schütts bok från 1989 – en kåserande självbiografi med allvarliga undertoner. Mycket är sig likt, men filmen har valt att fokusera på delar av Rolands uppväxt och utelämnar bland annat hans föräldrars bakgrundshistorier, något som filmen samtidigt hintar om har bäring på Rolands eget identitetsökande. Vi får veta att Rolands judiska släkt tvingades fly undan kosackerna i Tsarrysland. Tonåriga Zipa flydde ensam och blev allvarligt sjuk på vägen. Familjen återförenas i Stockholm 1907 och kort därefter träffar 17-åriga Zipa elva år äldre Fritiof. Zipas far motsätter sig dotterns förhållande med en icke-jude – så våldsamt att hon så småningom flyr till Fritiof, kanske mindre av kärlek än för att slippa sin far. I en symbolladdad scen bränner det unga paret upp Zipas gamla kläder i kakelugnen:

”Där brinner ditt tidigare liv upp”, säger Fritiof. ”Nu börjar ett nytt!” Men Zipas nya liv innebär att hon klipper banden med den judiska gemenskapen. I samband med att hon gifter sig med Fritiof konverterar hon och inget tyder på att hon har uppfostrat sönerna judiskt.

- Fundera på och diskutera varför Zipa konverterar i samband med att hon gifter sig med Fritiof. Hur har svensk lag och Svenska kyrkan historiskt sett på äktenskap mellan kristna och judar?

- Vad menas med att en religion är missionerande? Är judendomen missionerande? Fundera på varför det är Zipa som konverterar till kristendomen och inte Fritiof som konverterar till jude.

Två årtionden efter att filmen utspelar sig mördades sex miljoner judar. Många gasades ihjäl i gaskamrar och deras kroppar brändes upp i krematorieugnar. Även om nazisterna misslyckades med målet att helt utrota alla judar, brann just jiddischkulturen nästan helt upp med de mördade.

- När Zipas ”tidigare liv” brinner i kakelugnen så är det hennes judiska liv som brinner. Fundera på varför Zipa väljer att klippa banden med den judiska kulturen. Vilka tidigare erfarenheter kan göra att hon upplever sin judiska bakgrund som en börda? Vad innebär det för Roland att han vet att han är jude, men inte verkar få lära sig särskilt mycket om judisk kultur och tradition?

- Fundera på varför Zipas far var emot att hon skulle gifta sig med Fritiof. Vad kan det finnas för skäl till att det bland minoriteter finns en känsla av att man bör bilda familj inom ens grupp?

Jiddisch, nationellt minoritetsspråk i Sverige sedan år 2000, uppstod för ungefär tusen år sedan när judars egna språk, hebreiska och arameiska, mötte tyska. Det skrivs med hebreiska bokstäver och läses från höger till vänster. Jiddisch var innan Förintelsen världens tredje största germanska språk med 11 till 13 miljoner talare. Cirka fem miljoner av dem mördades, och de flesta överlevande övergav språket. Institutet för språk och folkminnen uppskattar att det finns upp till 1 500 jiddischtalare i Sverige. Enligt Jiddischförbundet är de ungefär dubbelt så många.

Från boken får vi veta att Zipa talar jiddisch. Första gången hon träffar Fritiof pratar hon jiddisch och han tyska. Precis som de flesta jiddischtalande judarna i Sverige överför hon dock inte språket till sina barn: de ska bara lära sig svenska och bli helt och hållet assimilerade.

- Zipa spelas av skådespelerskan Basia Frydman, som var en av Sveriges mest framträdande jiddischsångerskor och en av ”jiddischkulturens svenska galjonsfigurer” (Sveriges Jiddischförbund). Se kortfilmen *Majn herts gehert tsum tatn* (Brita Landoff, 1999) där Frydman sjunger en jiddischsång till sin far. Vad betyder titeln? Låter några av orden bekanta? Vilka språk påminner de om?

Vid ett tillfälle frågar Fritiof om Roland vet vad han ska bli. Roland är osäker. ”Doktor”, svarar han lite frågande. ”Nej!”, utbrister Fritiof, ”Du ska bli arbetare! Det är det finaste som finns.” I boken får vi veta att Fritiof är tapetserarmästare men härstammar från en rik tysk redarsläkt. Efter att han valt ett hantverkaryrke och kommit ut som socialist blir han bortstött av sin familj.

- Fritiof har av politiska skäl medvetet gjort en klassresa nedåt och försöker nu uppmuntra sin son att fortsätta i hans spår. Är det rättvist av honom? Diskutera möjliga för- och nackdelar.

- Båda Rolands föräldrar har alltså klippt banden med sina släkter och bakgrunder. Fundera på vad det innebär för Roland i hans sökande efter en identitet. Har du haft mor- eller farföräldrar som du har kunnat fråga om dina släkters historia? Har detta bidragit till hur du ser på dig själv?

Antisemitismens många ansikten – magistern och partikamraten

Antisemitism är det vedertagna ordet för fientlighet mot judar. Den kan spåras ända tillbaka till antiken och befästes från och med 300-talet genom kristna kyrkans genomslag i Europa. Redan på 1100-talet riktades falska anklagelser mot judar om ritualmord på kristna barn. På 1300-talet anklagades judar för att ligga bakom pesten. 1492 fördrev den katolska regimen alla judar från Spanien. Kort därefter inledde protestantismens grundare Martin Luther sina antijudiska hetskampanjer. I Östeuropa var antijudiska pogromer (förföljelser och massakrer) ett standardinslag från 1600-talet och framåt, ibland med tiotusentals döda. Luther skulle så småningom bli en viktig inspirationskälla för det moderna judehatets framväxt inte minst i Tyskland, som dock var mer nationalistiskt än religiöst betingat.

Pseudovetenskapliga idéer om de icke-vita ”rasernas” underlägsenhet sammanföll med konspirationsteorier om judars påstådda makt – ett modernt rasistiskt judehat som kulminerade i nazisternas utrotningsförsök.

Den antisemitiske magister Lundin gör allt för att exkludera Roland ur den svensk-kristna gemenskap som han själv håller för överlägsen. Roland ”behöver” inte sjunga med i psalmen eftersom han enligt magistern är jude. I praktiken är det en markering att Roland inte ska delta. Roland ställer sig upp och sjunger med i protest – högt och osynkat – tills det bara är han och magistern som hörs i ett slags rösternas kamp. Roland får kvarsittning och när magistern envisas med att hävda att Rolands inte hör hemma försvarar sig Roland med att han är ”kristen, döpt och inte omskuren.” Rappkäftad som han är avslutar han med den dräpande frågan: ”Vill magistern se min pitt?” ”Din lille djävul”, svarar Lundin. ”Ut i korridoren, marsch! Antikrist.”

- *Kådisbellan* utspelar sig i rasbiologins tidevarv, och i boken får vi veta att magistern senare kom att engagera sig i den svenska naziströrelsen. Men när magistern utmålar Roland som en judisk ”Antikrist” förkroppsligar han en äldre, djupt rotad idétradition. Se ”Kristendomens antijudiska bilder och föreställningar” och ”Att demonisera ’den Andre’; judar framställda som människoötande groteska bestar” i Kunskapsbanken *Bilders Makt*. Diskutera hur kristendomen historiskt har framställt judar och på vilket sätt magistern tycks vara präglad av denna tradition.

Roland blir utsatt för antisemitiska gliringar även på sin politiska ”hemmaplan”, det vill säga av pappa Fritiofs partikamrat. När Roland blir påkommen med att samla pantflaskor får han höra att de ”är arbetarklassens egendom och ska fan inte förskingras av några små judepojkar.” Roland säger att han är jude och socialist, men pappans partikamrat menar att han måste välja.

- Att vara socialist är att ha en politisk livsåskådning. Att vara jude är att tillhöra en minoritet. Det finns ingen motsättning däremellan, lika lite som det finns någon motsättning mellan att vara samisk, romsk eller kurdisk socialist. Hur tänker partikamraten när han menar att Roland måste välja? Fundera på det motsatsförhållande som han ställer upp mellan ”arbetarklassen” och ”judepojkar”? Se gärna klipp från den socialdemokratiska valfilmen Per Albin svarar – välkomna till oss från 1946. Läs beskrivningen av filmen på Filmarkivets hemsida. Vad får ”juden” representera i den socialistiska och socialdemokratiska idévärlden under denna period?

- Fundera på de två synsätten som Zipa och partikamraten representerar. Partikamraten menar att Roland måste välja en av sina identiteter. Zipa menar att ”man kan vara precis den som man själv vill” och har även en mer flytande inställning till nationella identiteter överlag. Hur ser ni själva på identitet? Måste man vara en sak eller kan man vara flera? När politiker och medier pratar om ”invandrandomar” så handlar det inte sällan om ungdomar som är födda i Sverige. Kan man inte vara ”invandrare” och svensk? Vilka menar idag att man måste välja – och varför?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

Filmpedagogiskt paket kring de nationella minoriteterna

Huvudhandledning

Elina – som om jag inte fanns (Klaus Härö, 2003).
Drama om nioåriga Elina som gör uppror mot förtrycket av tornedalska skolbarn i 1950-talets Norrbotten.

Taikon (Gellert Tamas och Lawen Mohtadi, 2015)
Minoritet: romer.
Dokumentär om författaren och romska medborgarrättskämpen Katarina Taikon.

Kid Svensk (Nanna Huolman, 2007).
Minoritet: sverigefinnar
Dramakomedi om 12-årig Kid som brottas med sin sverigefinska bakgrund när hon reser med sin mamma från Sverige till Finland.

Sameblod (Amanda Kernell, 2017).
Minoritet: same.
Drama om samiska Elle Marja som växer upp i rasbiologins tidevarv i 1930-talets Sverige.

Tala! Det är så mörkt (Suzanne Osten, 1993)
Minoritet: judar.
Drama om mötet mellan en judisk läkare och en ung nynazist i 1990-talets Sverige.

Turpa kiinni minun haters (Jon Blåhed, 2019)
Minoritet: tornedalingar.
Kortfilm om 22-åriga Maja som återvänder till Tornedalen efter ett dödsfall i familjen.

Filmer

Freud flyttar hemifrån (Susanne Bier, 1991)
Majn harts gehert tsum tatn (Brita Landoff, 1999)

Böcker

Hanna Rajs Lundström: *Armarna* (2018)
Roland Schütt: *Kådisbellan* (1989)
Annika Thor: *En ö i havet* (1996)
Leif Zern: *Kaddish på motorcykel* (2012)

Radio/TV

Arons nya land, UR-serie i fyra delar om judars historia i Sverige

Mitt judiska jag, UR-dokumentär, 2019

Vem är jude?, P1, SR, Människor och tro, 2019

Webbsidor

minoritet.se

Antisemitism – då och nu
Informations- och undervisningsmaterial från Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) och Forum för levande historia.

Information om judendom från Judiska församlingen i Stockholm

Kunskapsbanken Bilders Makt
Material om rasistiska stereotyper. Drivs av Mångkulturellt centrum.

Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) Religiöst och politiskt obunden organisation som har till syfte att motverka och sprida kunskap om antisemitism och andra former av rasism.

PRODUKTIONSINFO

Sverige 1993
Regi: Åke Sandgren
Foto: Göran Nilsson
I rollerna: Jesper Salén, Stellan Skarsgård, Basia Frydman, Niclas Olund, Ernst-Hugo Järegård

Tekniska uppgifter

Speltid: 98 minuter
Censur: Tillåten från 11 år
Svensk premiär: 24 september 1993
Distribution: Svensk Filmindustri
Filmen är digitalt nyrestaurerad och bokas via Filminstitutets biodistribution från och med våren 2020.

Redaktion

Text: Jonathan Rozenkrantz
Redaktör: Anna Håkansson
Svenska Filminstitutet, 2020
Huvudredaktör för Filmpedagogiskt paket för undervisning om de nationella minoriteterna: Jonathan Rozenkrantz

KONTAKT

filmiskolan@filminstitutet.se
filminstitutet.se/filmpedagogik

Observera
Filminstitutet kan inte garantera att filmen finns i distribution sedan den har slutat visas på ordinarie biografrepertoar. Här kan ni lära er mer om hur en hittar och bokar film för visningar i lärande sammanhang: www.filminstitutet.se/skolbio